

SACİDE BOLCAN

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü mezunudur. Öğrenciliğinin son iki yılını ve mezuniyeti sonrası akademik anlamda iki yılını Prof. Dr. Afet İnan'la birlikte geçirmiştir. Bu birliktelik, kitap çalışmaları, kültürel geziler ve bir aile ortamında tarihten beslenen yıllardır. Bu ortamda tanıdığı tarihsel şahsiyetler ayrıca kendisi için bir kazanım ve birikim olmuştur. Sonrasında katıldığı Türk Emniyet Teşkilatında İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde çeşitli ve önemli görevlerde bulunmuş, erken emekliliği sonrası tüm zamanını “Atatürk İlke ve İnkılapları” dersi vererek geçirmiştir.1999-2010 yılları arasında beş üniversitede bu dersle öğrencileri ile buluşmuştur. Şimdilerde faaliyetlerini kitap çalışmaları, çeşitli yayın organlarında tarih yazıları yazarak ve deneyimlerini konferanslar ile izleyicilerle paylaşarak sürdürmektedir.

Büyükçekmece Belediyesi'nce verilen Hizmet Madalyası sahibidir.

Yayınlanmış kitapları:

Atatürk'le Yakın Tarihimiz, Beykoz Lojistik Meslek Yüksek Okulu yayını, 2009

Tarih Zevki, Tunç Yayıncılık, 2016

Tarifi Benden, Tunç Yayıncılık, 2019

Cumhuriyet İstanbul'unda Kadın, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2021 (Çoklu Yazar- Afet İnan Biyografisi bölümü)

sacideb@gmail.com

Mustafa Kemal'den Atatürk'e

Sacide Bolcan

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni: M. Faruk Bayrak

Genel Müdür: Vedat Bayrak

Editör: Canan Hatiboğlu

Kapak Tasarımı: Asmin Gündoğdu

Sayfa Tasarımı: Muzaffer Aysu

ISBN: 978-625-7220-45-3

1. Baskı: Kasım 2021

© 2021, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Kullanılan fotoğrafların büyük bölümü atam.gov.tr sitesinden alınmıştır.

Mona Kitap, Alfa Yayın Grubunun tescilli markasıdır.

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelavuzlar Yolu, Acar Sanayi Sitesi, No. 8, Bayrampaşa–İstanbul

Tel.: (0) 212 674 9723 Faks: (0) 212 674 9729

Sertifika No. 45099

Genel Dağıtım

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi, Ticarethane Sokak No. 15 34110 Cağaloğlu–İstanbul

Tel.: (0) 212 511 5303 Faks: (0) 212 519 3300

www.alfakitap.com – info@alfakitap.com

Sertifika No. 43949

MUSTAFA KEMAL'DEN ATATÜRK'E

SACİDE BOLCAN

Ülkesini ve Cumhuriyetini koruma
görevini üstlenmiş Atatürk gençlerine...

tamadres.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	13
-------------	----

MUSTAFA KEMAL

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'UN KIZI İZMİR'İN KIZ KARDEŞİ SELÂNİK

Kısa geçmiş.....	17
Şehrin yapısı.....	18
Mustafa Kemal'i ağlatan şehir	21

İKİNCİ BÖLÜM

AİLENİN GEÇMİŞİ

Firari Ahmet'in oğlu Ali Rıza Bey	25
Güzel yörtük kızı Zübeyde ve ailesi.....	28
Rüyaların onulmaz aşkı evliliğe gidiyor.....	30
Fatma, Ahmet ve Ömer'in ardından yeni bir umut Mustafa.....	32
Mustafa adının sırrı.....	34
Gittikçe güç kaybeden baba ve acı son	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BABASIZ HAYATA GEÇİŞ

Yalnız ve çaresiz bir kadının tek çıkar yolu	37
Farklı bir çocuk: Mustafa.....	37
Şemsi Efendi Okulu'nda modern eğitimle tanışma.....	41
Eğitimde kesinti ve Rapla Çiftliği günleri.....	43
Yeniden okul hayatı: Mülkiye Rüştiyesi.....	45

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ASKERLİĞE ATILAN ADIM

Hayatının ilk iradesi ve Askeri Rüştiyeye giriş.....	47
Geleceğine damga vuran öğretmenler	49
Askeri Okulun Mustafa'ya etkileri	51
Mustafa Kemal'in kâbusu: Annesinin ikinci evliliği	52
Artık evden ayrı ve yalnız hayat: Askeri idadi dönemi.....	55
Selanik'e özenen Manastır.....	56
Askeri İdadi Mustafa Kemal'e şekil veriyor.....	58
Kıymetli idadi öğretmenleri ve genç askere etkileri	61

BEŞİNCİ BÖLÜM HARP OKULU DÖNEMİ

İstanbul'da bir Makedonyalı.....	67
Maceralı Harp Okulu Yılları.....	69
Sağlam dostluklara ilk adım.....	71
Ali Fuat ve Yaşam Biçiminin Katkıları.....	73
Osman Nizami Paşa'nın Mustafa Kemal ile ilgili öngörüsü.....	75
Konaklar ve İstanbul'un üst düzey yaşamıyla tanışma.....	77
Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye Devam.....	79
Kanları kaynayan genç subay adaylarının etkilendiği ortam.....	81
Mustafa Kemal'in meselesi özgürlükler.....	82
Yasak yayıncılık.....	82
Subaylık dönemine geçiş.....	83
Kurmaylık eğitimi.....	84
Öğretmenler nasıl yıldız subaylar yetiştiriyor.....	86
Gerilla nedir bilmececi.....	88
Gizli cuma toplantıları.....	90
El yazması gazeteyle âsılık.....	94
İstanbul genç subayı içine çekiyor.....	95
Tepebaşı bahçesinde bir garip gece.....	98
Vatansever subay Mustafa Kemal görev bekliyor.....	101
İlk görev ve sürpriz atama.....	102
Şam'a sürgün ve Beyrut yolunda üç kurmay.....	105
Fikren olgunlaşmış bir kimlik.....	107

ALTINCI BÖLÜM MUSTAFA KEMAL'İN DÜŞÜNCE YAPISINI ETKİLEYEN FİKİRLER, OLAYLAR VE KİTAPLAR

Meşrutiyet dönemi fikir önderlerinden etkileşim.....	109
Namık Kemal ve Vatan fikri.....	110
Tevfik Fikret ve Sis şiiri.....	114
Ziya Gökalp ve Türklük fikri.....	117
Mehmet Emin Yurdakul ve milli şiirler.....	121
Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi ve devrimci anlayış.....	122
Fransız Devrimi ve fikir önderlerinin etkileri.....	124
Pozitivizm ve rasyonalizmle tanışma.....	126
Jean Jacques Rousseau ve Milli Egemenlik.....	128
Montesquieu ve Cumhuriyet.....	131

YEDİNCİ BÖLÜM GENÇ SUBAYIN MORAL KAYNAĞI ÖZEL HAYATI

Evlilik Yolunda ilk Girişim.....	135
Rum Sevgili.....	137
Manastır Aşkı Eleni.....	138

İlk unutulmaz aşkı Emine.....	138
Bulgar sevgili Miti Kovaçeva	144
İstanbul'da bir Fransız Madam	146
Madam Corinne	147

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ATATÜRK YOLUNDA MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal Şam'da	149
Osmanlı'nın Şam'daki durumu	149
Mustafa Kemal Şam'da pişiyor	151
İsyancı Dürziler ve alışılmamış bir subay	151
Orduda Arap milliyetçiliğine tepki	155
Genç subaydan ilk siyasi girişim.....	156
Hamidiye Çarşısı ve bir hürriyet sevdalısı:	157
Çılgınca düşünce Selanik'e kaçış	161
Gizli cemiyetin Selanik şubesi	164
Kaçak takipte ve yeniden Yafa'ya dönüş	166
Soruşturma ve nihayet beklenen atama	168
Selanik'e atanma ve tarihi ortam.....	169
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin oluşumu	171
Cemiyeti'nin işlevi.....	173
Mustafa Kemal ve İttihat Terakki hareketi.....	175
Ali Fuat'la buluşma ve Misak-ı Milli fikri.....	177
Yeniden hürriyet: II. Meşrutiyet ve Mustafa Kemal.....	180
Mustafa Kemal'in öngörütleri.....	182
Yeni ve güçsüz hükümet	183
Mustafa Kemal tam bir muhalif	184
Yeniden Trablus Cemiyetle ipler kopuyor	185
Kritik ve zor bir görev.....	187
31 Mart Olayı ve Mustafa Kemal	192
İsyan Başlıyor!	193
Hareket Ordusu İstanbul Yolunda	195
Olaylarla olgunlaşan bir subay.....	198
Talat Bey ve Mustafa Kemal	199
Enver Bey ve Mustafa Kemal.....	200
Cemal Paşa ve Mustafa Kemal	205
Endişeli ve yalnız bir subay	207
Mustafa Kemal Picardie Manevraları'nda.....	211
İlk gerçek deneyimi ve Trablusgarp Cephesi.....	215
İkinci zorlu cephe Balkan Savaşı.....	220
Ataşemiliter Mustafa Kemal Sofya'da	224
Dünya Savaşı'nın ayak sesleri ve Osmanlı devleti.....	226
Osmanlı da savaşta	229
Mustafa Kemal görev talep ediyor	232

Dünya gözünden savaş ve Türkler.....	234
Osmanlı'nın çöküşünü hızlandıran cepheler.....	236
Sarıkamış dramı.....	237
Kanal Macerası.....	240
Çanakkale mucizesi.....	241
Birinci ağızdan Çanakkale Savaşı - Mustafa Kemal anlatıyor	243
Mustafa Kemal ve Anafartalar Zaferleri	254
Conkbayırı'nda temiz bir nefes.....	258
Devler ülkesinde devler savaşı.....	258
İşgalciler Çanakkale'yi terk ediyor	261
Çanakkale Fatih'i yeniden İstanbul'da.....	264
Kafkas Cephesi'nde yeni görev	266
Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı ve hayaller	270
Sandıklarda sunulan altın rüşvet hikâyesi	274
Karlsbad'da tedavi ve yeniden 7. Ordu Komutanlığı	276
Suriye Cephesi.....	278
Süngüyle çizilen Suriye sınırı.....	280
İşgal İstanbul'una dönüş	281

DOKUZUNCU BÖLÜM

ŞİŞLİ'DEKİ EV

ÜLKENİN KADERİNDE İSTANBUL'DA ALTI AY

İşgal altında araştırma ve gözlem dönemi.....	285
Bir seçenek kabinede görev almak.....	286
Bir diğer seçenek padişahı da alıp Anadolu'ya geçmek	288
İşgalci İngilizlerle ilişkiler.....	289
Cesur Prenses Mevhibe Celalettin, Mustafa Kemal için devrede	291
İtalyanlarla ilişkiler	294
Meclis-i Mebusan'ın işlevine beslenen umut	296
Ali Fuat Paşa ve diğer arkadaşlarla görüşmeler	297
Çare: Gizli ihtilal örgütü kurmak	299
Padişah'tan kesilen umut	300
Anadolu'ya geçme kararı alınıyor	302
Albay İsmet Bey (İnönü) ile görüşme.....	303
Anadolu'ya geçme kararını alır ama nasıl gidilecektir.....	304
Anadolu öncesi son gelişmeler.....	306
Padişah'tan İngilizlere manda önerisi.....	306
Ermeni meselesinde İngilizlere verilen ödümler	307
İngiliz ultimatununun getirdikleri	309
Bir umut doğuyor.....	310
Görevin tebliği: Güzel bir geleceğe açılan kapı	312
Vatansever subay hayatının en önemli göreviyle karşı karşıya.....	314
Yetki belgesinin önemi	315
Belgeye rağmen Damat Ferit Paşa'nın kuşkuları.....	315

Mustafa Kemal Paşa ile Damat Ferit Paşa yüz yüze	317
Samsun'a hazırlıklar	317
Sadrızamla son görüşme	318
Mustafa Kemal'in İstanbul'da son günü: 15 Mayıs	320
Padişah Vahdettin ile son görüşme	322
Mustafa Kemal bir hain mi	324
Samsun Yolunda	325
Kız Kulesi açıklarında bir sınav daha	326
Mustafa Kemal Paşa Samsun'da: O artık "Atatürk" tür	327

ATATÜRK

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN ATATÜRK

Mustafa Kemal ve Annesi	331
Atatürk ve Çocuklar	335
Ev Sahipliği	336
Paşa gıdası ve sigara alışkanlığı	337
Mizacı, çalışma anlayışı ve gerçekçiliği	341
Diktatörlük konusu	342
Büyük adamın sade vasiyeti	345

İKİNCİ BÖLÜM

ASKER ATATÜRK

Askerlik hevesi ve ilk adım	347
Türklük bilinciyle vatan ve hürriyet aşkı geliyor	349
Harbiye Mektebi ve Erkan-ı Harp Okulu	349
En büyük gerici vak'a ve Mustafa Kemal	352
Savaşlar döneminde gelişen bir subay	354
Kalfalık Dönemi – Çanakkale Savaşı	357
Ustalık dönemi – Sakarya Savaşı	360
Başkomutanlık Meydan Savaşı, son rütbe Ordinaryüslük	364
Zafere Doğru	365
Kocatepe'de kader günü	367

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN VE ATATÜRK

Yaşamında kadına olan sorumluluğunun kaynağı	371
Manevi evlatları	373
Evliliği	375
Hayatında yeni bir dönem Latife'li yıllar	380
Gazi ve Latife Ankara'da	382
Kadın Hakları ve Atatürk	384
Türk kadınlarının seçme ve seçilme hakkı konusu	385

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KİTAP VE ATATÜRK

Yaşam biçimi okuma alışkanlığı.....	389
Tarihe olan ilgisi ve uygulamaları.....	392
Yayınladığı kitaplar ve yaptığı çalışmalar.....	393
Okuduğu Kitaplar	395

BEŞİNCİ BÖLÜM
DOĞA, SANAT VE KÜLTÜR ADAMI ATATÜRK

Doğa ve Atatürk	397
Atatürk Çiftlikleri.....	398
Yürüyen köşk olur mu	400
Yeşil Ankara hayali.....	401
Atatürk için kültürün önemi.....	401
Sanat denilen mucize	403

ALTINCI BÖLÜM
KEMALİZM VE ATATÜRK

Kemalist kimdir	407
Kemalizm ve ilkeleri	408
Kemalizm ideolojisinin sonu gelmiş midir	412
Atatürkçülük nedir.....	413

YEDİNCİ BÖLÜM
YABANCI GÖZÜNDEN ATATÜRK

ABD Basınından seçmeler	419
İngiliz basınından seçmeler.....	421
Fransız Basınında Atatürk.....	423
Rusya Basınında Atatürk.....	424

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Ölümsüz Atatürk.....	429
KAYNAKÇA	433

Önsöz

Sayırsız kitaba konu olmuş bir liderin, ebedi önderimizin “hakkında bilmediğimiz daha neleri kaldı acaba?” dediğini duyar gibiyim. Evet; Gazi Mustafa Kemal Atatürk sadece kendi mütevazı hayatının değil, Türkiye'nin yakın tarihinin de öznesidir. Bu yüzden O'nun hayatına hangi gözle ve nereden baktığınıza bağlı olarak da araştırmanız ve sunduğunuz sonuçlar yön bulurlar. Elbette biyografik olarak Türkçe ve yabancı dillerde çokça kitap yazılmıştır Atatürk için...Tarih yapan bir kimlik olarak bir o kadar da tarihi yazanlara konu olmuştur bu eşsiz lider!

Elinizdeki kitap ne tam bir biyografi, ne de salt bir tarih araştırmadır. Benim şahsen merak ederek araştırmaya başladığım yönü, Mustafa Kemal'in nasıl bir evrim sonucu “Atatürk” olduğudur. Bu konu, O'nu bir tarihçi olarak en başından beri gıpta ve gururla izlemek bir yana, kayda geçirilmesine inandığım belki de tüm sağlam dayanaklarıma rağmen sübjektif sayılabilecek bir yorum gibi gelebilir. Takdir tamamen okuyucuya ait olacaktır. Aslında kitabımın fikir yolculuğu sevgili dostum Suat Suna'nın “Ben böyle bir kitabı rafta görsem hemen alırım!” sözüyle başlamış oldu. Kendisine ve desteğine bu anlamda minnettarım. Hayıflandığım durum, hayatımıza olumsuzluklar ve acılar yükleyen pandemi sürecinde çalışmalarına katıksız yoğunlaşma olanağı bulabilmem olmuştur.

Ayrıca oldukça yüklü hacmine rağmen yazdıklarımın sizlere sağlıklı bir Türkçeyle ulaşmasını sağlayan ve kendi uzmanlık süzgecinden geçiren sevgili arkadaşım Bayram Ali Üner'e ve her kelime üzerinde sihirli parmaklarıyla dolaşarak kayda geçiren sevgili Gülçin Eren Sevim'in zahmetlerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Sacide Bolcan
Büyükçekmece 2021

MUSTAFA KEMAL

tamadres.com

1. Bölüm

İSTANBUL'UN KIZI, İZMİR'İN KIZ KARDEŞİ SELÂNİK

Kısa geçmiş

MÖ 315 yılında Makedonya kralı Kassandros tarafından kurulan Selanik, kralın Makedonya tahtında hak iddia edebilmek için evlendiği Büyük İskender'in kız kardeşi Tessalonike'nin adını taşır. Tessalonike adı aynı zamanda Teselya'nın Makedonlar tarafından fethedilmesini de hatırlatmaktadır. Zaman içinde Salonisco, Selanik, Solun, Salonicha veya Salonque gibi isim değişikliği yaşasa da Osmanlı elinde hep *Selanik* olarak anılacaktır.

Osmanlı, genişleme sürecinde bu önemli şehri almak istemiş, 1387 baharında Çandarlı Hayrettin Paşa ve Gazî Evrenos kumandasındaki kuvvetlerin uzun kuşatması sonucu Murat Hüdavendigâr zamanında zapt edilmiştir. Daha sonraları Yıldırım Bayezid, Selanik karşısındaki bir tepeye Türk varlığını resmeden bir burç veya kale yaptırmış, 1402'de Ankara savaşı bozgunundan sonra Bizans İmparatoru II. Manuil Selanik'i alıp kaleyi de yıktırmıştı. Böylece 1403'te şehir resmen Bizans eline geçmiş, Çelebi Mehmet zamanında da durum böylece süregelmiştir. II. Murat tahta geçtiğinde rivayete göre bir gece rüyasında Tanrı düşüne girmiş, koklaması için güzel bir gül vermiş. Tanrı ona gülün Selanik olduğunu ve kentin ona ait olmasını buyurduğunu söylemiş. Tarih 1430'du ve bu şevkle yeniden şehir Osmanlı eline geçmiş. Selanik, bu tarihe kadar Helen, Roma ve Bizans metropolisi olarak da bin yedi yüz yıllık bir geçmişe sahipti. Bu geçmişle halkının Yunanca konuştuğu Selanik, Osmanlı fethiyle Yunanlılığı geçmişten bir iz olarak yaşamaktaydı. Türk hâkimiyetiyle beraber yoğun bir göç almış, imparatorluk kısa sayılabilecek sürede kültürü ile şehre damgasını vurmuştur.¹

Sultan Murad'ın asıl amacı kentte Hıristiyanlığı silip atmak olmuş, artan Müslüman nüfus ve barındırdığı Yahudi topluluklarla şehir kozmopolit bir görüntü ka-

¹ Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 31

zanmış. Çünkü 1500'lerin başında İspanya'daki Yahudiler yurtlarından kovulunca büyük gruplar halinde göç etmişler. İstanbul, Saraybosna, Safed ve İskenderiye'ye dağılsalar da büyük bir çoğunluk Selanik'te kalmış. Bu yüzden çok sayıda farklı inançları barındıran bir şehir olarak dinlerin ve etnik grupların birbirine karışmasıyla kendine has bir kültür olmuştur.

Şehrin yapısı

Bir sahil şehridir Selanik... Neredeyse sahilin tümünü kapsayan surlar koruma amaçlı inşa edilmiş, denizden gelecek tehlikelere karşı savunmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren denizden gelecek bir tehlike ve gelişen ateşli silahlar karşısında surların tartışmasız bir koruyuculuğu kalmamıştı. Bugünün tarihi eserleri koruma anlayışı da henüz gelişmediği için şehir yönetimince surların tamamen yıktırılması kararı alınmıştı. Vali Sabri Paşa¹ şehrin gelişip genişlemesine engel oluyor düşüncesi ile bu işi gerçekleştirdi ve surları yıktırdı. Şehrin tarihinin büyük bölümü yok olurken, uzun surların yıkımı da epey bir zaman almış, yıkım işi peyderpey yapılabilmektedir. İşin olumlu yanı kentin denize doğru yüzü açılmış, denizden görüntüsü değişmiş ve imbat rüzgârlarının hissedilmesi ile havası tamamen değişmişti. Sahile dik açılan caddeler sayesinde rüzgâr, arka mahallelerini dahi etkiliyor, şehir denizle barışırken halkı da bir sahil kentinde yaşamının tadına varıyordu. Süveyş kanalının açılması ve ticaretin Akdeniz üzerinden yapılmasıyla da önem kazanan şehir, kısa sürede inşa edilen rıhtımıyla tam bir hareket merkezi olmuştu. Artık Osmanlı Avrupa'sının en büyük vilayet merkezi ve liman şehriydi. Ayrıca ticaret Yahudilerce de çok iyi canlandırılmıştı.

Selanik çok kültürlü yaşamını çeşitli grupların oluşturduğu mahallelerinde sürdürüyordu. Surların yıkılmasıyla açılan kordonun bir kenarında modern binalar ve gazinolar sıralanıyor, kordona paralel ikinci cadde Vardar ise şehri ikiye ayırıyordu. Vardar caddesinden kaleye doğru uzanan mahalleler Türk sivil mimarisinin örneklerini taşıyordu. Renk cümbüşü halinde boyanmışlar, nakışlar ve hat resimleriyle süslenmişlerdi. Dar ve yokuşlu sokaklar Anadolu'nun otantik özelliklerini yansıtıyor, çardaklı kahvelerin ve yaşlı ağaçların süslediği küçük meydanlara açılıyordu. Kahvehanelerdeki sohbetleri ise tahmin etmek zor değildi. Demli çaylar eşliğinde, Makedonya'ya dadanan çeteleri, Padişah II. Abdülhamit'i ve bazen de imrenilen Batı icatları ve yeniliklerini konuşanlar yine de kendi dar dünyaları içinde yaşamaktaydı. Aralardan yükselen irili ufaklı beyaz minarelerse bu mahallelerin kimlik işaretleriydi. Huzur ve sessizlik vazgeçilmezleri olmuştu.

Yukarı mahallelere karşılık kordon boyunda ve aşağı kısımda bambaşka bir yaşam sürüyordu. Selanik gençleri kafesantan ve gazinolarda yükselen yumuşak müzik ve anason kokusunu içine çekerek piyasa yapıyor, içeri girdiklerindeyse

¹ Turan Akıncı, *Selanik*, Belge Yayınları, İstanbul, 2017 s. 67-68

iştah acıcı Rum yemekleri hepsini masa başına çekiyordu. Grek salata eşliğinde yenilen deniz ürünleri, midyeli pilav, çıtır kabak tava, esmer sarımsaklı ekmekler eşliğinde yeniyor, köpüklü ve soğuk biralar herhangi bir batı şehrinde olmanın izlenimini veriyordu.

1917’de yaşanan büyük yangın bu dantel gibi kıyı kentine büyük bir darbe vermiş, yeniden toparlanması uzun yıllar almıştır. Yine de Batılılar için Doğu, Doğulular için de Batı özellikleri taşıyan Selanik, limanın geniş rıhtımı boyunca sıralanan Avrupa üslubunda inşa edilmiş güzel evleri arkasındaki ince uzun minareleri ve geniş kubbeleri ile taçlanmış camileriyle görüntüsünü muhafaza edebilmişti.

İnsanlar burada kat kat yaşıyorlardı sanki... En yukarıda ortaçağ surlarından itibaren Müslüman mahallesi başlar, aşağıya doğru labirent sokaklarıyla inen mahalleyi limanın çevresinde yoğunlaşan ve neredeyse nüfusun yarısını oluşturan Musevi mahalleleri izlerdi. Musevilerden bazıları da “dönme” sıfatıyla Müslümanlığı kabul etmişlerdi. Rumlar ise şehrin iç taraflarında bu iki mahalle arasında yaşıyorlar, Bulgar, Ermeni, Ulah ve Çingenelerse denizle dağ arasına serpiştirilmişler adeta... İç içe ve özelliklerini yitirmeden çok çeşitli kültürün sahibiydiler. Özellikle Türk mahallelerinde huzur ve sessizlik yerini Rum çetelerin çığlıklarına bırakacak, korku ve tedirginlik Makedonya’nın incisi Selanik’in üzerine karabulut gibi çökecekti.

Oysa Osmanlı’nın Batı’ya açılan kapısı bu şehirde Batı uygarlığının esintileri her yerden önce hissedilirken, her yeni fikir önce burada yaşayanları etkilerdi. Kültürel hayatın da çok canlı olduğu şehirde merkezden çok önce Yahudiler ilk basım evini 1510 yıllarında burada hayata geçirmişlerdi. Türk basın hayatının adı sayılır nitelikteki örnekleri Balkan Savaşları’na kadar burada basılabiliyordu. Gazete ve dergiler, özgürce fikirlerin yayılmasına ve tartışılmasına imkân veriyordu. Bu henüz payitahtta yaşanabilen bir özellik değildi.

Eğitim söz konusu olduğundaysa okulları da çeşitlilik arz ediyordu. Eski tarz eğitim veren mahalle mekteplerine karşılık, modern eğitim veren Türk ve azınlık okulları da açılmıştı. Yahudiler, Alman ve Amerikalılar kendi açtıkları okullarda eğitim sürdürüyorlar, Türk okulları da çocukların eğitiminde önemli bir yer tutuyordu. Selanik’te Şemsi Efendi tarafından kurulan bir de Feyziye Okulu bulunuyordu. Kısa bir süre Mustafa Kemal’in de okuyacağı okuldu bu...

Selanik’te eğlence yaşamı da renkli geçiyordu. Şehrin güneydoğu köşesinde yer alan Beyaz Kule etrafında konuşlanan gazino, tiyatro ve varyeteler gençlerin özellikle rağbet ettiği yerlerdi. Beyaz Kule eski olumsuz şöhretini bu yolla, eğlenceyle bütünleştirerek başkalaşmıştı. Önceleri bir süre hapishane olarak kullanıldığından “Kanlı Kule” olarak adlandırılmış, II. Abdülhamit’in emriyle beyaza boyanmış ve rengi adına da yansarak şehrin sembollerinden birisi olmuştu. Akdeniz’de yer alan diğer liman şehirlerinde olduğu gibi güzel günlerde yapılan akşam gezmeleri bu kulede son bulurdu. Özellikle üçüncü ordunun genç subayları için bu piyasalar

ve oturma mekânları zamanın ruhuna tanıklık ediyor, şehrin dinamik ve batıya açık konumuyla sorunlar ve yenilikler sohbetlere de yansıyor.

Bu değişmeyen bir süreçti ve Selanik'te kurulu üçüncü ordunun aydın subayları ülkeleri için "gelecek" fikirlerini beslemekten geri durmayacak, eğlence için ayırdıkları zamanlarda ve Beyaz Kule etrafındaki gazinolarda dahi bir masa etrafında fikirlerini tartışmayı sürdürecektlerdi. Bunlardan birisi de sonraları tanık olacağımız Mustafa Kemal'di...

1907'de Selanik'e tekrar atandığında Mustafa Kemal'in kafa yordığı tek konu istibdatın sonlandırılması ve hürriyet uğruna yapılabilecek eylemlerdi. Arkadaşlarıyla dünyayı ve oluşan gelişmeleri yakından izliyor, tartışmaları hep bunlar üzerinde yürütüyorlardı. O sıralarda İran şahının zorlanarak da olsa parlamentoyu açması, Girit'te Venizelos'un aynı ülküyle yola çıkışı onları da ihtimalleri değerlendirmeye zorluyordu. Neden bizden böyle adamlar çıkmıyordu? Hatta Ali Fuat, Fethi ve Mustafa Kemal, Olimpos Gazinosu'nda biralarını yudumlarken ani bir çıkışla "Evet, neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?" demiş arkadaşlarının hayreti üzerine de durumu açıklamak zorunda kalmıştı. Ama etrafta o kadar jurnalci dolaşırken bu çeşit bir söylem bile masadakileri telaşlandırmaya yetmiş, birer ikişer terk etmişlerdi gazinoyu... En yakın arkadaşları arasında bile aykırı ve cesur bir kimlikti Mustafa Kemal, etrafındakilerin düşünmeye cesaret edemedikleri konularda bile mesafe kat etmeyi biliyordu. Tam bir kurmay subaydı aslında... Bunun gereği olarak da vals dersleri bile almış, Fransızca öğrenmeye gösterdiği özeni bu konuda da ihmal etmemişti.

Selanik ulaşım açısından da elverişli bir şehirdi. Bu durum ticaretine ve sosyal hayatına bir canlılık katıyor, cazibe merkezi olmasını sağlıyordu. Demiryollarının da işlerlik kazandığı ender şehirlerden birisiydi. İlk hat Selanik-Üsküp hattında 19. yüzyılın sonlarında açılmış, bunu Belgrad, Manastır ve İstanbul bağlantıları izlemişti. Bir liman şehri için aynı zamanda demiryolu güzergâhında olmak ayrıcalığı yaşayanlar için... Henüz İstanbul'da bile elektrikli tramvay yok iken şehrin düz kesiminde sefer yapan tramvaylar şehre ayrı bir hareket katıyordu. Özellikle çocuklar için renkli tramvayların ara sıra duyulan düdük sesleri eğlencelerine neşe katıyordu.

Tüm bunlara ilaveten Selanik'i benzersiz kılan özellik, Batının özenilesi sosyal ve teknik yenilikleriyle birlikte liberal fikirlerinin de burada kolayca yer bulabilmesiydi. Diğer Osmanlı şehirlerine göre merkezin baskısından nispeten uzak oluşu ve Avrupa kültürüyle kolayca bağlantı kurabilmesi Osmanlı aydınlarının da bölgede nispeten hayat bulması için önemli bir fırsattı.

İlk sosyalist hareketlerin burada görülmesi ve 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu şehirde örgütlenmesi, hürriyet fikrinin ateşlenmesinde önemli rol oynayacaktı. Liman işçilerinin sloganlı gösterileri, çalışma koşullarının protestosu gibi girişimler zamanın ruhu içinde pek de alışılmış girişimler değildi. Tüm bu hareketlerde Batının etkisi inkâr edilemez bir gerçektir.

Mustafa Kemal'i ağlatan Şehir

Mustafa Kemal'in hayata gözlerini ağtığı dönem, yani 1881 ve sonrasında için için kaynakayan, çeşitli etnik grupların özgürlük için fırsat aradığı ve milliyetçilik ve bağımsızlık r zg rının ilk estiği yerlerden birisiydi Selanik... Tam bir kargaŐa denilebilecek ortamda Slavların dıŐarından da beslenen etkilerle her fırsatı değerlendirmeleri, Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki gerginlikler ve Rum çetelerin sınırlanmaz tutumları bu güzel Şehri sarıp sarmalamıŐtı. Özellikle Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik duygusuyla kabaran kitleler bu bölgeyi bir an önce Osmanlı'dan koparıp kendi bayraklarını dalgalandırmak niyetindeydiler.

Emperyalist devletlerin arayıp da bulamadıkları bu ortam özellikle Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na alan açıyor, kıŐkırttıkları topluluklarla Osmanlı'nın parçalanmasını hızlandırmak amacı ön plana çıkmış görünüyordu. İngiltere ise başka bir amaçla düzene dahil oluyor, Doğu'da edindiği ve sayılarını çoğaltmayı hedeflediği sömürgelerine giden yolda adeta bir engel teŐkil eden Osmanlı devletinin süresini doldurduğu hesabını yapıyordu. Zaten dünya siyasi hayatına artık "Őark Meselesi" hakimdi. Bu da Osmanlı topraklarının parçalanması demekti. Dönemin Rus arı I. Nikola'nın sarf ettiği "Hasta Adam"¹ sözü iyice söylemlere yerleŐmiŐ, bunun yarattığı etkiyle de sonuca kesin gözüyle bakılır olmuştu. "Demir ar" lakabıyla anılan Nikola, Petersburg sarayında bir baloda İngiliz elçisi S r Hamilton Seymour'u bir kenara çekerek Őöyle demiŐti:

"Türkiye buhranlı bir devrededir. İŐte kollarımızın üstünde hasta, ziyadesiyle hasta bir adam bulunuyor. Bu hasta adam, kolumuzdan kurtulacak olursa, bizim için büyük felaket olur."

Pan-İslavist emellerini kıyasıya uygulayan Rusya, 1878'de Osmanlı'yı ağır bir yenilgiyle kuskacına almış İstanbul'a kadar gelerek Ayestefanos (YeŐilköy) AntlaŐması'yla da ağır Őartlarını onaylatmıŐtı. "93 Harbi" olarak bilinen bu savaş, buralara kadar gelmiŐken ve belki daha da k tt  sonuçlar verebilecekken İngiltere'nin konuya dahil olmasıyla bu kadarla kalmıştı. İngiltere her ne kadar Osmanlı'nın parçalanmasında kendi yararını görse de bunu Rusya'nın yapıyor olması ancak Balkan uluslarının iÇine gelebilirdi. Bu yüzden Rusya'nın yayılmasına doğuda bazı ayrıcalıklar tanıyarak "dur" diyen İngiltere, 1878 Berlin AntlaŐması'nda Kıbrıs'ı elde ederek de kazançlı çıkmıŐtı. Aynı antlaŐma hem Osmanlı'nın yıkılmasını ertelemiŐ oluyor hem de Balkan uluslarının çığlıklarını bir süre susturuyordu.

Mustafa Kemal'in doğduğu yıllarda bu minvalde olan durumu bir Batılı tarihi Őöyle ifade etmiŐti:

¹ Ő. Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, I. cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 99

“Mustafa Kemal’in doğduğu sıralarda bir zamanlar Batı nasıl Doğu’nun önünde dize gelmişse, Doğu da Batı’nın önünde dize geliyor ve Osmanlı İmparatorluğu gerileyişine ve çöküşüne doğru büyük bir hızla kayıyordu.”¹

Osmanlı’nın yıkılışı Balkan topraklarında başladı dense yeridir. Çocukluk ve gençlik yaşamı dışında bütün bu gelişmeleri yakından izleyen Mustafa Kemal’in üstelik idealist bir ordu mensubu olarak olaylara kayıtsız kalması düşünülemezdi. Daha Manastır İdadisi’nde okurken bile Osmanlı-Yunan Savaşı’na okuldan kaçarak katılmak istemiş, neyse ki bu mümkün olmamıştı. Bir kurmay subay olarak Erkan-ı Harbiye’yi bitirdikten ve yıllara sığacak bir tecrübeyi iki yıla sığdırarak döndüğü Şam’dan itibaren tam da işin içindeydi ülkenin geleceği ile ilgili...

1911 yılında Osmanlı topraklarında isyanlar ve işgaller başlamıştı artık. İlk olarak İtalyanların Libya’daki topraklarımıza asker çıkarması ile başlayan Trablusgarp Savaşı bir başlangıç olacak ve süreç Osmanlı’nın sonunun getirinceye kadar aralıksız sürecekti. Dikkatler Afrika kıtasındaki topraklarımızda olsa da daha önce belirttiğimiz gibi Balkanlar bir saatli bomba gibiydi ve ne yazık ki her ikisine de yeterince hazırlıklı değildi Osmanlı İmparatorluğu...

Harp Okuluna girdiği günden beri en yakın arkadaşı olan Ali Fuat, Trablusgarp için Adriyatik’te toplanacak ordunun Manastır’daki kurmay heyetine getirilmiş ve Trablusgarp’a gitmeden Mustafa Kemal’in yanına uğramıştı. Üç yıldır görmediği arkadaşıyla geçen üç gün, konuları hep savaş olsa da iyi gelmişti ruhlarına... Mustafa Kemal de iki gün sonra Trablusgarp’a hareket edeceği için arkadaşının verdiği bilgiler ayrıca önemli geliyordu. Kendilerini yine Beyaz Kule’nin bahçesine atmışlar ve masa başında daha da derinlik kazanmıştı sohbetleri...

Ali Fuat, İtalyanların yaptıkları savaş hazırlıkları konusunda üstlerini ve İstanbul’u uyardığını ama hiçbirine yanıt alamadığını anlatıyordu. Mustafa Kemal’in anlattıklarıysa Suriye’de yaşadıklarıydı elbette. O da raporlaştırdığı izlenimlerini kumandanlarıyla paylaştığını ama tümen kumandanlarının görevlerinin cahili olması yüzünden bunların bir değer taşımadığından söz ediyordu. O kumandanların teftişlerinde ortaya koydukları cehalet, zaten yetişmiş subaylarda hayret uyandırmaktaydı. Bununla şunu ima etmekteydi Mustafa Kemal: Bu kumandanlarla girilecek savaşlar, sonucu neredeyse belli olan savaşlar olacaktı ne yazık ki...

Mustafa Kemal’in Suriye’de birlikte çalıştığı ve raporlarını İstanbul’a ulaştırması için ilettiği kişi 5. Ordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa’dır, yani tek bir kurşun atmadan Selanik’i düşmana teslim eden paşa...

Uzun bir süreden sonra buluşmuş olmalarına ve en sevdikleri Olimpos Gazinosu’nda bulunmalarına rağmen Mustafa Kemal çok durgun ve neşesizdir, ki bu durum Ali Fuat’ın dikkatinden kaçmaz. Bunun sebebinin Trablusgarp’ta karşılaşacakları savaş hali olmadığına emindir, bilir ki arkadaşı için bu durum bir güçlük

¹ Sinan Meydan, *Sarı Paşam*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 36

arz etse bile buna hazırlıklı bir askerdir o... Mutlaka başka bir sebebi olmalıdır bu sıkıntılı halin... Dayanamaz ve sorar. Zaten ondan başka kimseyle paylaşmayacaktır sıkıntısını, buna emindir Ali Fuat...

“Bir şey yok fakat müteessirim. Ben eğer Trablus’tan dönersem, yine buralara gelebilecek miyim?” der soruya cevaben Mustafa Kemal.

“Neden” diye yineler Ali Fuat.

“Korkuyorum Fuat, korkuyorum. Doğup büyüdüğüm Selanik acaba Türklerin elinde kalacak mı?” diye nemli gözlerle endişesini paylaşır Mustafa Kemal.

Uzun uzun sohbetlerinde konu elbette Balkanlar’daki huzursuzluklar ve siyasi ortamdır. Bu durum kaçınılmaz bir Balkan Savaşı’nın ayak sesleridir ne de olsa... Aralarında buldukları İttihatçıların hâlâ politikadan ayrılmamış olmaları subaylar için bir handikaptır ve Mehmet Şevket Paşa da bu duruma cemiyette (İttihat ve Terakki Cemiyeti) söz geçirememiştir...

Mustafa Kemal akşam ilerlerken Olimpos dağlarında göz gezdirerek: “Ah Selanik, bir daha seni Türk olarak görebilecek miyim?” diye iç geçirmektedir. Ali Fuat, ilk kez yanaklarından yaşlar süzülen arkadaşının ağladığına tanık olmaktadır. Sarı saçlarında ellerini gezdirerek arkadaşını teselliye çalışmıştır ama o da aynı endişeyi taşımaktadır.

Doğup büyüdüğü şehir çok önemlidir Mustafa Kemal için... İnsanlar ait oldukları şehirlere duygusal bir bağlılık duyarlar. O zaman şehir henüz kaybedilmemiş olsa bile o kadar haklı çıkmıştır ki öngörüsünde, 8 Kasım 1912’de topraklarımız olmaktan çıkmış, Selanik Yunanistan’a savunmasız ve tek kurşun atmadan teslim edilmiştir.